

MEDIUM AEVUM

УДК 371.214114: 94 (4)

Леонтій ВОЙТОВИЧ

РОСТИСЛАВИЧІ – РОДИЧІ АРПАДІВ

У статті розглянуто малодосліджені епізоди ранньої історії Галицької землі, зокрема обставини появи тут князів Ростиславичів та епізоди з життя їх матері Ілони (Ленке), яка пізніше стала хорватською королевою. Основна увага приділена стосункам Ростиславичів з їх родичами Арпадами та роль цих стосунків у становленні та розвитку Галицької землі.

Ключові слова: Ростиславичі, Арпади, Ленке, Перемишльське князівство, перемишльська ротонда.

Рання історія пізнішої Галицької землі з різних причин явно недостатньо досліджена, а діяльність перших її князів Ростиславичів висвітлюється переважно на базі літописних текстів, укладених за межами їх земель. Тому історіографія заповнена стереотипами і міфами, які доповнюються новими. Завданням цієї розвідки є спростування деяких з них та спроба реставрації подій на більш широкій джерельній базі.

Після приєднання князем Володимиром Святославичем хорватських земель в кінці X ст. Прикарпаття було включене до новоутвореної провінції, яка об'єднувала території колишніх волинських і хорватських племінних суперсоюзів-князівств під владою київського князя-намісника, який сидів у Володимирі¹. За гіпотезою Степана Томашівського², яку підтримав Юрій Диба³, Прикарпаттям (Marchia Rutenorum) у 1018–1031 рр. володів “князь русинів” (dux Ruisorum) Імре (Емеріх). Стосовно *руської марки* дискусія триває і важко пов'язувати її розташування навіть із Закарпаттям, не кажучи про Прикарпаття⁴. Скоріше ця назва пов'язана з руським (варязьким) корпусом, який перебував в Угорщині у X – на початку XI ст., як здогадувався Володимир Пашуто⁵, але, звичайно, не з одним поселенням Оросвар (букв. *Руська фортеця*, пізніше Оросфольво, нині Оросі) біля Вишеграда, а на значно більшій території, яка тягнулася до північно-західних кордонів з Австрією і колись мала назву Ruzararchia⁶, можливо і від купців-русів, які мали тут свої факторії⁷. Твердження про давню належність Прикарпаття до Угорщини не наважувалася підтримати навіть угорська націоналістична історіографія.

Ю.Диба як один з аргументів навів архітектурні особливості вавельської і перемишльської ротонд, які дозволяють пов'язувати їх з угорськими квадрифолями того часу. Зокрема, спорудження перемишльської ротонди і прилеглого палацового комплексу він відніс до 1056–1064 рр., коли, на його думку, у Перемишлі сидів князь Ростислав Володимирович⁸, з чим випадок погодитися. Але це аж ніяк не свідчить про приналежність цих територій до Угорщини у 1018–1031 рр.

Загалом навколо ранніх перемиських кам'яних споруд триває запекла полеміка. Будівництво ротонди, виявленої у 1960 р. на Замковій горі у Перемишлі, її перший дослідник Анжей Жакі відніс до часу перед 981 р. або ж 1018–1031 рр., трактуючи однозначно як польську пам'ятку на підставі нібито використання як будівельної мірки римської (бenedиктинської) стопи (29,57 см)⁹. Після розкопок Єви Сосновської у 1982–1986 рр. було уточнено тільки датування пам'ятки – після 1018 р.¹⁰ Не зважаючи на те, що на підставі обмірів ротонди Іван Могитич виправив помилку А. Жакі, встановивши їх кратність грецькому лікту (46,24 см) (внутрішній діаметр ротонди становить 16,5 ліктя, а товщина муру – 4 лікті)¹¹, а ряд українських дослідників, зокрема Вітольд Ауліх¹², Юрій Лукомський і Василь Петрик¹³, Михайло Рожко¹⁴ та Юрій Диба¹⁵ висловили обґрунтовані зауваження до попередніх висновків польських колег, польські дослідники і далі однозначно, без застережень, відносять ротонду і прилеглу палацову споруду до 1018–1031 рр., вважаючи їх одними з найдавніших пам'яток польської

кам'яної архітектури передроманського періоду¹⁶ (при цьому відносячи до них й іншу перемишльську ротонду св. Миколая¹⁷, збудовану десь на межі XI–XII ст.¹⁸). Винятком можна вважати хіба думку Є. Гаврота, який датував будівництво замкової ротонди IX–X ст., вказуючи на моравські паралелі¹⁹. Російський історик архітектури Олег Іоаннісян теж вважає, що обидві ротонди не пов'язані з руськими князями, зведення старшої він датує X ст., а молодшої – XI ст.²⁰ А Антоні Куниш був готовий віднести спорудження старшої перемишльської ротонди до XIV ст., але тільки пов'язавши її з польською архітектурою часів Казимира III²¹. Тенденційність цих поглядів цілком очевидна. Архітектурно-будівельні особливості старшої ротонди і палацової споруди, на угорські аналогії яких вказував Ю. Діба, дозволяють відносити час їх зведення до межі XI–XII ст. Вважати, що вони були споруджені у 1018–1031 рр., не дозволяють жодні джерела, хіба надмірно патріотичний запал дослідників. Перемишль залишався прикордонним цетром в умовах конфронтації Польщі і Русі, коли остання, завершуючи боротьбу за владу, переживала період піднесення, а перша, навпаки, період гострої кризи²². Постійні війни Болеслава Хороброго (992–1025) практично розорили країну. Незважаючи на Бауценський мир з германським імператором (30 січня 1018), за яким він утримав за собою Лужицьку марку і Моравію (втрачену знову у 1021 р.), його походи в Чехію та на Русь практично не принесли жодних політичних вигод, а через грабівницьку політику були втрачені захоплені території, а також частина поморських земель, звідки мусив втікати єпископ Рейборн. Християнство ще остаточно не утвердилося навіть у корінних польських землях, Болеслав нещадно карав тих, хто чинив йому опір, а будівництво храмів навіть у головних містах не було завершено²³.

Де тут можна було знайти ресурси для будівництва непотрібної резиденції на кордоні? Про те, щоб подібну резиденцію міг будувати намісник взагалі не доводиться говорити. Про такого намісника мусили б залишитися документальні чи матеріальні свідчення, як залишилися свідчення про діяльність палатина Сецеха. Навіть часу на будівництво нових укріплень у Перемишлі залишалось мало (фактично 1019–1025). Імперія, Русь, Чехія і Угорщина були ворогами Болеслава Хороброго. А його наступник Мешко II майже відразу ж зіткнувся із суперництвом з боку братів Бесприма і Оттона, а з 1029 р. – з новою війною з потужним німецьким сусідом. Чи можна було за таких умов будувати якісь резиденції на далекому руському кордоні, звідки незабаром вторгнулися війська Ярослава та Мстислава Володимировичів?

Деталі появи Ростиславичів у Прикарпатті у джерелах не висвітлені. У міру розростання чисельності династії Рюриковичів великий князь Ярослав Володимирович вніс обмеження у практику успадкування престолів, за яким син втрачав право на престол, якщо його батько помер за життя діда²⁴. І першою “жертвою” цих змін став його найстарший внук – Ростислав Володимирович. Він випав з княжого стану, перетворившись на *ізгоя*, подібно до сина священника, який не навчився грамоти і не міг отримати сану. Йому залишалася звичайна боярська служба у більш щасливих родичів. Історики *a priori* припускали, що Ростиславу Володимировичу було надано в уділ у Волинській землі територію майбутньої Галицької землі чи її частини з центром у Перемишлі²⁵. Правда, під 1081 р. Василь Татищев назвав перемишльським князем його сина Володаря Ростиславича²⁶, але це явне відбиття пізнішого статусу цього князя. І все ж Ростислав мусив бути намісником якихось земель на кордоні з Польщею або ж отримати там бенефіцій. До такого висновку схиляє факт одруження Ростислава з Ілоною (Ленке), дочкою угорського принца Бели²⁷. І цей шлюб було укладено між 1057–1060 рр., коли принц Бела теж був ізгоєм і шукав у Польщі союзників проти короля Андрія I, одруженого з тіткою Ростислава Володимировича, сестрою Ізяслава, Святослава і Всеволода Ярославичів²⁸. Саме ця трійка братів, які постійно суперничали між собою, і добилася позбавлення прав свого старшого племінника. Тому цей шлюб був радше укріпленням союзу ізгоїв, які збиралися боротися за свої права, і не міг отримати підтримки у Києві.

Якась надія засвітилася, коли у 6 грудня 1060 р. після смерті Андрія I, якого він двічі розгромив на р. Тиса і при Мошонмодьоварі, Бела I нарешті став королем Угорщини²⁹. Але король Бела I, відстоюючи свій престол у боротьбі з племінником, 11 вересня 1063 р. помер внаслідок нещасливого випадку або ж підготованого замаху (під ним рухнув трон і король отримав смертельну травму)³⁰. Престол захопив, спираючись на підтримку Германської імперії, син

Андрія I – Шоломон, племінник великого князя Ізяслава Ярославича. Схоже, що тоді Ростислава Володимировича позбавили бенефіція чи намісництва поблизу кордону і відправили кудись на схід, подалі від Угорщини, звідки він у 1064 р. перебрався до Тмутаракані, де утвердився, прогнавши князя Гліба Святославича. Але у Києві не могли змиритися із самовільним захопленням княжого престолу. Схоже, що у пригоді став союз із Візантією. 3 лютого 1067 року на бенкеті в Тмутаракані Ростислава отруїв візантійський намісник (катепан) Херсонесу³¹, який прибув туди на переговори.

За повідомленням В. Татищева княгиня, яку він називає Анною, після загибелі мужа хотіла разом з дітьми виїхати на батьківщину в Угорщину, але Ізяслав Ярославич відпустив її одну без дітей³². І тут зустрічаємося ще з однією загадкою, яка пройшла повз увагу істориків. Ленке не Анна, а Ілона, тобто Олена. На цю помилку Татищева звернув увагу Леонід Махновець³³. Прийнято вважати, що у 1063 р. дочка Бели I на ім'я Ілона була видана за бана Славонії Дмитра Звоніміра, який став потім королем Хорватії (1076–1089). У Хорватії королеву назвали Оленою Прекрасною (Jelena Lijera). Її народження відносять до 1050 р., а після 1091 р. звістки про неї зникають з джерел³⁴. Але літописець Никон (+ 1088), який був у цей час ігуменом монастиря св. Богородиці у Тмутаракані, чітко зафіксував дату смерті Ростислава Володимировича – 3 лютого 1067 р.³⁵, тобто Ілона не могла одружитися у 1063 р. із Дмитром Звоніміром. Угорські історики не згадують про Ленку, бо про неї немає згадок в угорських джерелах. Тому Мартін Дімнік вирішив, що у Бели I були дві доньки Ілона і Ленке³⁶. Однак ці імена тотожні (*Ленке* пестливе від *Ілона*), і Бела I не міг мати двох живих доньок з однаковими іменами – Ілона. Виходить, що 1063 р. як дата одруження Ілони з Дмитром Звоніміром помилкова. Зрештою у 1063 р. обставини не сприяли жодному політичному альянсу короля Бели I з словенським баном, а по його смерті банові було небезпечно одружуватись з його дочкою, не уникаючи конфронтації з сильним сусідом угорським королем Шоломаном. Напевно, права Нада Клаїч, датуючи цей шлюб часом бл. 1070 р.³⁷ Тобто Ленке (Ілона) по смерті мужа повернулася в Угорщину або, скоріше, була відіслана до Шоломана, який невдовзі видав її за славонського бана. Враховуючи, що вона була вдовою і її тодішнє становище в цілому, подібний шлюб відповідав її рівню та інтересам угорської корони, а для бана він тим більше був престижним. Після 1091 р. Ілона повернулася на Русь до синів. У 1099 р., коли Перемишль обложив угорський король Калман Книжник, вона перебувала у місті і брала участь у переговорах³⁸.

Малолітні сироти-ізгої Ростиславичі опинилися під опікою двоюрідного діда Ізяслава Ярославича. І перші достовірні звістки про них пов'язують їх з Волинню, яка була уділом спадкоємця Ізяслава – Ярополка Ізяславича. Їх раптова поява бл. 1084 р. у Перемишлі, Звенигороді та Тереховлі, безперечно, була наслідком бажання великого князя Всеволода Ярославича досягнути компромісу, одночасно залагодивши проблему ізгоя і ослабивши волинського князя Ярополка Ізяславича, коронованого в Римі королем Русі згідно з папською буллою від 17 квітня 1075 р.³⁹ Але утриматися на своїх престолах Ростиславичі змогли виключно за рахунок двох чинників: потужної підтримки місцевої еліти, яка ще не забула традиції хорватських князівств-суперсоюзів, та не менш потужної підтримки Угорського та Хорватського королівств. В Угорщині правив рідний брат Ілони Ласло I (1077–1095), в Хорватії – муж.

У 1088 р. Владислав-Герман одружився з Юдітою-Софією, дочкою імператора Генріха III, вдовою за угорським королем Шоломаном. І хоча королева з 1074 р. жила в Регенсбурзі, польський хроніст Ян Длугош зазначив, що ініціатором шлюбу виступив якраз угорський король Ласло I⁴⁰. Через Владислава Германа Святополк Ізяславич, як спадкоємець київського престолу, теж добився союзу з угорським королем, скріпивши його у 1091 р. шлюбом свого сина Ярослава з дочкою Ласло I⁴¹. Ростиславичі почали шукати підтримки у Візантії. Тереховельська дружина взяла участь на боці імперії у битві на р. Маріці (29 квітня 1091 р.). Ласло I тим часом, втрутившись в боротьбу за хорватську спадщину, спробував силою приєднати більшу частину цієї країни, що зачепило інтереси Візантії⁴². Остання організувала вторгнення половців у Трансильванію зимою 1091/1092 р.⁴³ Угорський хроніст, автор “Gesta Ladislai regis” (“Діянь короля Ласло”), зазначив, що половців привели руські⁴⁴. Очевидно, що, як союзник Візантії, тереховельський князь Василько Ростиславич домовився з половцями і пропустив їх

військо до Трансильванії⁴⁵. Ласло I розгромив половців на р. Темеші. Далі у відповідь у 1092 р. Ласло I вторгнувся у землі Ростиславичів⁴⁶. Причому він виступив не проти Василька Ростиславича, а, схоже, підійшов до Перемишля. Угорський хроніст повідомив про руське посольство, яке визнало зверхність короля Ласло I⁴⁷.

Це повідомлення зазвичай історики пропускають як панігіричний уступ угорського хроніста. А між тим ситуація не була такою простою. У 1088 р. племінник Владислава Германа, син його старшого брата Болеслава Щедрого, князь Мешко одружився з руською княжною⁴⁸. Галл Анонім не знав імені і походження княгині⁴⁹. За Длугошем її звали Євдокія і вона була сестрою Святополка Ізяславича⁵⁰. Іван Вагілевич звернув увагу, що Євдокія не могла бути дружиною Мешка, бо її мати була рідною сестрою її батька⁵¹. Цей аргумент підтримали сучасні польські генеалоги Казимир Ясінський⁵² та Ян Тенговський⁵³. Будучи знайомий з цими працями, я, свого часу, пішов⁵⁴ за Миколою Баумгартенем, який довіряв інформації Длугоша⁵⁵. Мушу визнати, що ця позиція була помилковою. І.Вагілевич вважав, що Євдокія була дочкою тмутараканського князя Ростислава Володимировича і сестрою Рюрика, Володаря і Василька, наводячи як один з аргументів на підтримку цієї версії “пімсту” Василька Ростиславича⁵⁶. Таку версію підтримував і польський історик Август Бельовський⁵⁷. Підстави для такого твердження досить вагомі.

Опікуном Мешка був угорський король Ласло I. Він гарантував йому безпечно повернення до Польщі, де той виступав як спадкоємець Владислава Германа. Але саме така можливість привела до отруєння Мешка (можливо, разом з Євдокією) у 1089 р.⁵⁸ І за цим отруєнням стояли Владислав Герман, його нова дружина Юдіта-Софія і її коханець палатин Сецех. І відразу ж розгорнулася польсько-перемишльська війна 1089 р., у якій відзначився Василько Ростиславич⁵⁹.

Зрозуміло, що за таких умов Ростиславичі не могли воювати ще із Ласло I. Крім всього на їх землях вибухнула ще й епідемія, від якої, можливо, помер і князь Рюрик Ростиславич⁶⁰. За таких умов Ростиславичі могли погодитися навіть на васальну залежність від дядька. А угорський король, уклавши угоду з племінниками, поставив для контролю над ними королеву Ілону. Прибувши до Перемишля, королева відразу ж взяла сторону синів і це відбилося у підтримці Ласлом I претензій Збігнева, бастарда Владислава Германа, який у 1092 р. силою захопив престол у Познані. Скориставшись тим, що сили Владислава Германа були сковані у Помор'ї, Ласло I у 1094 р. вторгнувся у Польщу і три місяці тримав Краків в облозі⁶¹. Тому можна припускати, що королева Ілона допомогла синам достойно вистояти у складних перипетіях, вийшовши з них переможцями, наслідком чого стало затвердження за ними їх земель на Любецькому снемі 1097 р.

Але Давид Ігоревич зі Святополком Ізяславичем, який вже став київським князем, захопилися планом оволодіння землями Ростиславичів. Підступно схопивши Василька Ростиславича після Любецького снему, вони його осліпили. Коли ж головний противник Святополка Володимир Мономах організував коаліцію князів, київський князь зробив єдиним винуватцем Давида Ігоревича. А після вигнання останнього Святополк Ізяславич виступив проти Ростиславичів і був розгромлений на Рожни полі в середині квітня 1099 р.⁶² Відступивши із землі Ростиславичів, київський князь послав в Угорщину сина Ярослава, одруженого з дочкою Ласло I. Королем Угорщини по смерті Ласло I став Калман Книжник (1095–1116), двоюрідний брат дружини Ярослава Святополковича.

У Калмана Книжника були свої амбіційні плани стосовно принаймні Перемишльського князівства⁶³. У другій половині червня 1099 р. угорське військо, очолене королем, вже стояло під Перемишлем. Королева Ілона пробувала домовитися з племінником, але він відкинув можливість переговорів⁶⁴. Брутальна поведінка Кальмана на цих переговорах (він відштовхнув ногою тітку), можливо, викликана тим, що Ласло I свого часу посадив його брата Альмоша на хорватський трон (1091–1093), а потім призначив своїм наступником. Кальман, який був старшим, але мав фізичні вади (він кульгав), міг підозрівати Ілону у підтримці Альмоша, який у 1097 р. після проголошення Кальмана королем Хорватії відверто повстав проти брата. У 1098 р. війська обох братів зустрілися на Тисі поблизу Тисаварконь (Tiszavárkony), але барони не допустили до битви⁶⁵. Угорське військо стало на р. Вягрі (В'ярі), правій притоці Сяну. Чисель-

ність угорського війська джерела оцінюють у 8 тис.⁶⁶ (приведена в літописі чисельність у 100 тис.⁶⁷, безперечно, якась епічна гіпербола). У війську було навіть 2 єпископи.

Володар Ростиславич зачинився у Перемишлі. Він міг розраховувати тільки на єдиного не дуже надійного союзника – колишнього волинського князя Давида Ігоревича, винного в осліпленні Василька Ростиславича. Прогнаний з Волині, втративши все, Давид Ігоревич залишив у Перемишлі свою сім'ю (напевно, як заложників), а сам звернувся до половецького хана Боняка, який прийшов йому на допомогу з 300 вершниками (теж, певно, поетичне перебільшення літописного джерела). Розділивши своє військо на кілька частин, Боняк послав молодого хана Алтунопу, який імітував атаку і відразу ж кинувся втікати. Угорці піддалися на хитрість, кинулися його переслідувати, були відрізані Боняком та Давидом Ігоревичем від основних сил і перебиті. Поразка частини війська викликала паніку в угорському таборі, посилену вилазкою з Перемишля дружини Володаря Ростиславича. Багато угорців втопилося у В'ягрі та Сяні. Половці переслідували противника протягом двох днів⁶⁸. Втрати були великими.

Конфронтація з Угорщиною тривала недовго. Ростиславичі укріпили своє становище тіснішим союзом з Візантією. В той час стосунки Калмана Книжника з Києвом різко погіршилися. Особливо, коли його противник-вигнанець, колишній хорватський король Алмош, знайшов підтримку на Русі, одружившись 21 серпня 1104 р. із Предславою, дочкою Святополка Ізяславича⁶⁹. Спроба Калмана виправити ситуацію одруженням у 1112 р. з Євфимією, дочкою головного суперника Святополка Ізяславича – переяславського князя Володимира Мономаха, виявилася невдалою. У 1113 р. недовірливий Калман відіслав вагітну дружину до батька, звинувативши у подружній зраді⁷⁰. У 1117 р., вже за короля Стефана II, галицько-угорський союз, схоже, було відновлено шлюбом Володимирка Володаревича з сестрою короля, дочкою Калмана Книжника⁷¹. Ця версія, яка базується на інформації Василя Татищева⁷², логічно вписується у тодішню політичну ситуацію і підкріплюється побіжними аргументами, тому її підтримали і інші дослідники⁷³. Заперечення Ференца Макка⁷⁴, підтримані Михайлом Юрасовим⁷⁵, базуються тільки на тому, що на переговорах з Гейзою II у 1152 р. Володимирко не згадав своїх родинних зв'язків з Арпадами, а тільки те, що у 1135 р. був союзником Бели II у війні з Польщею. Володимирко був добрим дипломатом, він знав, що родинні зв'язки з Кальманом Книжником (який осліпив діда і батька Гейзи II) та його сином Стефаном II (який переслідував сліпого батька Гейзи II та його прихильників, змусивши Белу Сліпця таємно ховатися у Печварадському монастирі⁷⁶) не зможуть підкріпити його позицію на переговорах, скоріше навпаки. Тому він і нагадав про свою підтримку Бели II Сліпця.

Стефан II підтримав князя Ярослава Святополковича, прогнаного з Волині Мономахівцями у 1118 р, який втік в Угорщину. Після першої невдалої спроби повернути собі князівство, Ярослав у 1123 р. отримав підтримку угорських та польських військ. У поході мусили взяти участь Володар та Василько Ростиславичі. Володар тільки-но звільнився з польського полону. Угорське військо, очолене королем Стефаном II, з'єдналося з поляками і руськими союзниками Ярослава саме під Перемишлем⁷⁷. Об'єднані сили обложили Володимир, але під час вилазки у травні 1123 р. Ярослав Святополкович випадково загинув⁷⁸. Запальний Стефан II готовий був продовжувати війну, але угорські барони змусили його повернути назад⁷⁹. Скориставшись з волинського походу суперника, сліпий Алмош знову підняв бунт, після невдачі якого втік у Візантію⁸⁰. Стефан II розв'язав репресії проти родичів і прихильників Алмоша, а далі вторгнувся у візантійські володіння⁸¹. Військові дії відбувалися поблизу Белграда і Браничева. Використовуючи підтримку флоту, який ввійшов у Дунай, візантійці нанесли поразку угорцям у 1127 р.⁸² Війна завершилася миром аж 10 листопада 1129 р.⁸³

Після відходу угорських військ, зимою 1124 р., скориставшись з походу краківського князя Болеслава Кривоустого в Данію, Володар Ростиславич з племінниками вторгнувся в польські землі. Його військо дійшло аж до міста Беч. Це була помста за полон. Перемишльський князь збирав данину і брав полонених, аби повернути заплачені за нього гроші. Польський князь повернув назад і рушив йому назустріч. Під Велихувом Володар був розбитий. В цій битві загинули галицькі богатирі Навротник і Защитник. Володар відступив нібито аж до Галича збирати нове військо, а поляки спалили кілька сіл на кордоні. Скоріше Володар виїхав у Тербовельсько-Галицьке князівство у зв'язку зі смертю його молодшого брата Василька

(28 лютого 1124 р.)⁸⁴. Похід у Польщу був останнім у житті Володаря. Він невдовзі помер у Перемишлі 19 березня 1124 р.⁸⁵. Війну з польським князем завершили вже сини Володаря, відтіснивши польську рать за Вислок⁸⁶. Те, що Длугошу була відома точна дата смерті і місце поховання князя Володаря Ростиславича, загалом дозволяє з довірою поставитися до передачі цих епізодів, припускаючи, що вони могли походити із втраченого перемишльського зведення⁸⁷. Ці та наступні події у землях Ростиславичів збереглися якраз у Длугоша та В. Татищева, чия інформація повторює Длугошеві помилки (король Стефан II в обох названий Калманом).

Таким чином, аналіз різноманітних джерел дозволяє спростувати окремі стереотипи ранньої історії Галицької землі та повніше показати роль перших Ростиславичів і їх матері Ілони (Ленке) у наступному піднесенні цієї землі.

- ¹ Див.: Брайчевський М. Адміністративна реформа Володимира Святого (Оцінка проблеми за літописною статтею 988 року) / М. Брайчевський // Записки НТШ. Т. 225. – Львів, 1993. – С. 147–166; Войтович Л. Волинські князівства у кінці XI–XII ст. / Л. Войтович // Войтович Л. Галицько-волинські етюди. – Біла Церква, 2011. – С. 117–119.
- ² Томашівський С. Дев'ятсот літ тому (1030–1930). З приводу ювілею міста Белза / С. Томашівський // Нова зоря (Львів). – 1930. – Ч. 1 (301). – С. 10–12; його ж. Перемисько-руський князь, якого ми досі не знали // Там само. – 1930. – Ч. 29 (329). – С. 9–10; його ж. Св. Емерик в легенді й історії // Там само. – 1930. – Ч. 40 (340). – С. 6–7.
- ³ Диба Ю. До питання “угорської спадщини” на Прикарпатті (історичні, фольклорні, топонімічні та архітектурні свідчення) / Ю. Диба // Третє “Ольжині читання”, Пліснеськ, 31 травня 2008 року. – Львів, 2009. – С. 55–60.
- ⁴ Назаренко А. В. О “Русской марке” в средневековой Венгрии / А. В. Назаренко // Восточная Европа в древности и средневековье. – М., 1978. – С. 302–306.
- ⁵ Пашуто В. Т. Внешняя политика Киевской Руси. – М., 1968. – С. 51.
- ⁶ Диба Ю. Агіографічне джерело повідомлення ал-Масуді про споруди, вшановувані у слов'ян / Ю. Диба // Actis testantibus. Ювілейний збірник на пошану Леонтія Войтовича. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Вип. 20. – Львів, 2011. – С. 275–283.
- ⁷ Галенко О. Рутенська марка за джерелами IX–XII ст. / О. Галенко // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. Серія: Політологія і етнологія. Вип. 29. – К., 2006. – С. 6–16.
- ⁸ Диба Ю. До питання “угорської спадщини” на Прикарпатті / Диба Ю. – С. 58–59.
- ⁹ Żaki A. Pierwsze zabytki budownictwa kamiennego w Przemyślu / A. Żaki // Z otchłani wieków. – R. 26. – Wrocław ; Poznań, 1960. – Zesz. 3. – S. 210–215; Idem. Najstarsze reliktoty architektotoniczne na zamku w Przemyslu (doniesienie tymczasowe) / A. Żaki // Sprawozdania z posiezeń komisji. Styczeń – Czerwiec 1960 / Polska Akademia Nauk. Oddział w Krakowie. – Kraków, 1961. – S. 6–10; Idem. Wczesnopiastowskie budowle Przemyśla i problem ich konserwacji / A. Żaki // Ochrona zabytków. – R. 14. – Warszawa, 1961. – Zesz. 1–2 (52–53). – S. 38–49; Idem. Wstępne badania archeologiczne w Przemyślu (Prace w latach 1956–1957) / A. Żaki // Rocznik Przemyski. T. 9. – Przemysł, 1962. – Zesz. 2. – S. 345–351; Idem. Preromańskie palatium i rotunda w Przemyślu / A. Żaki // Z otchłani wieków. – R. 28. – Wrocław ; Poznań, 1962. – Zesz. 2. – S. 128–131; Idem. Najstarsza architektura monumentalna Malopolski w świetle ostatnich badań archeologicznych / A. Żaki // Sprawozdania z posiezeń komisji. Lipiec – Grudzień 1961 / Polska Akademia Nauk. Oddział w Krakowie. – Kraków, 1962. – S. 515–518; Idem. Przemysł w czasach Bolesława Chrobrego i Mieszka / A. Żaki // Rocznik Przemyski. T. 41. – Przemysł, 2005. – Zesz. 2. – S. 145–256.
- ¹⁰ Sosnowska E. Rotunda i palatium na Wzgórzu zamkowym w Przemyślu w świetle badań z lat 1982–1985 / E. Sosnowska // Kwartalnik architektury i urbanistyki. Teoria i historia. T. 37. – Warszawa, 1992. – Zesz. 1. – S. 55–61; Idem. Przegląd badań archeologicznych na Wzgórzu Zamkowym w Przemyślu w latach 1956–1963 / E. Sosnowska // Rocznik Przemyski. T. 29–30. – Przemysł, 1994. – Zesz. 1. – S. 24–42; Idem. Przedromański zespół rotunda-palatium w Przemyślu / E. Sosnowska // Dzieje Podkarpacia. T. 5. – Krosno, 2001. – S. 207–213.
- ¹¹ Могитич І. Р. З історії міжслов'янських зв'язків у сфері ранньосередньовічної архітектури (Галицько-Волинська Русь та західні слов'яни X–XIII ст.) / І. Р. Могитич // З історії міжслов'янських зв'язків. – К., 1983. – С. 22–25; його ж. Нариси архітектури українських церков. – Львів, 1995. – С. 8.
- ¹² Ауліх В. В. До історії давньої галицької архітектури / В. В. Ауліх // Нові матеріали з археології Прикарпаття та Волині : тези виступів на конференції, присвяченій 90-річчю від дня народження Маркіяна Юліановича Смішка. Вип. 2. – Львів, 1992. – С. 82–83.

- ¹³ Лукомський Ю. Княжий замок у Перемишлі / Ю. Лукомський, В. Петрик // Перемиські дзвони. – 1992. – № 10–12. – С. 2–6; їх же. Перемиський замок за княжої доби / Ю. Лукомський, В. Петрик // Пам'ятки України: історія та культура. – К., 1995. – № 3. – С. 120–124.
- ¹⁴ Рожко М. Ф. Центричні храми в історії розвитку галицької архітектурної школи Х–ХІІІ ст. / М. Ф. Рожко // Галич і Галицька земля в державотворчих процесах України. – Івано-Франківськ; Галич, 1998. – С. 135–138.
- ¹⁵ Диба Ю. Українські храми-ротонди Х – першої половини ХІV ст. / Диба Ю. – Львів, 2005. – С. 75–78.
- ¹⁶ Pianowski Z. “Sedes Regni Principales”. Wawel i inne rezydencje piastowskie do połowy ХІІІ wieku na еду europejskim. – Kraków, 1994; Idem. Królewska kaplica palacowa na Wzgórzu przemyskim w świetle najnowszych badań / Z. Pianowski // Rocznik Przemyski. Т. 38. – Przemysl, 2002. – Zesz. 2. – S. 91–99; Idem. “Który Bolesław?”. Problem początku architektury monumentalnej w Małopolsce / Z. Pianowski // Początki architektury monumentalnej w Polsce / Red. T. Janiak, D. Stryniak. – Gniezno, 2004. – S. 257–281; Idem. Przemsl jako “sedes regni” monarchii pierwszych Piastów / Z. Pianowski // Wczesne średniowiecze w Karpatach polskich / Red. J. Gancarski. – Krosno, 2006. – S. 355–372; Idem. Aula palatium przedrońskiego w Przemyslu po badaniach w roku 2006 / Z. Pianowski // Rocznik Przemyski. Т. 42. – 2007. – Z. 2. – S. 129–132; Idem. Rzedromański zespól sakralno-palacowy na grodzie przemyskim w świetle badań z lat 2000–2006 / Z. Pianowski // Architektura romańska w Polsce. Nowe odkrycia i interpretacje / Red. T. Janiak. – Gniezno, 2009. – S. 419–431; Pianowski Z., Proksa M. Przedromańskie palatium i rotunda na Wzgórzu Zamkowym w Przemyslu. – Przemysl, 2003; Rodzińska-Choraży T. Zespoły rezydencjonalne i kościoły centralne na ziemiach polskich do połowy ХІІ wieku. – Kraków, 2009. – S. 19.
- ¹⁷ Pianowski Z. Rotunda św. Mikołaja w Przemyslu. Stan badań i interpretacji do roku 2000 / Z. Pianowski, M. Proksa // Dzieje Podkarpacia. 5. Początki chrześcijaństwa w Małopolsce / Red. J. Gancarski. – Krosno, 2001. – S. 63–79.
- ¹⁸ Rodzińska-Choraży T. Wczesnopiastowski zespól palacowy na Wzgórzu Zamkowym oraz rotunda prosta pod katedrą w Przemyslu w świetle ostatnich badań / T. Rodzińska-Choraży // Początki sąsiedstwa. Pogranicze polsko-rusko-słowackie w średniowieczu. – Rzeszów, 1995. – S. 133–149; Fenczak A. S. Kwestia chronologizacji budowy rotundy Św. Mikołaja w Przemyslu / A. S. Fenczak // Rocznik Przemyski. Т. 33. – Przemysl, 1997. – Zesz. 3. – S. 121–138.
- ¹⁹ Nawrot J. Problematyka przedromańskich i romańskich rotund bałkańskich, czeskich i polskich w ujęciu W. Mole, w konfrontacji z wynikami ostatnich badań / J. Nawrot // Biuletyn historii sztuki. R. 24. – Warszawa, 1962. – Zesz. 3–4. – S. 255–283.
- ²⁰ Иоаннисян О. М. К вопросу об интерпретации перемишльских ротонд / О. М. Иоаннисян // Актуальные проблемы археологических исследований в Украинской ССР. – К., 1981. – С. 121–122; его же. Зодчество Древнего Галича и архитектура Малопольши / О. М. Иоаннисян // Acta Archaeologica Carpatica. Т. 27. – Scasoviae, 1988. – S. 210–216; его же. Храмы-ротонды в Древней Руси / О. М. Иоаннисян // Иерусалим в русской культуре / сост. А. Баталов, А. Лидов. – М., 1994. – С. 104–105.
- ²¹ Kunysz A. Przemysl w starożytności i wczesnym średniowieczu / A. Kunysz. – Rzeszów, 1966. – S. 7–70; Idem. Pradzieje Przemysla / A. Kunysz // Tysiąc lat Przemysla. Zarys historyczny. – Rzeszów, 1976. – S. 52–58; Idem. Przemysl za Piastów i książąt ruskich / A. Kunysz // Pradzieje Przemysla. – Rzeszów, 1976. – S. 49–54; Idem. Przemysl w pradziejach i wczesnym średniowieczu. – Przemysl, 1981.
- ²² Див.: Kętrzyński S. Polska Х–ХІ wieku / Kętrzyński S. – Warszawa, 1961; Borawska D. Kryzys monarchii wczesnopiastowskiej w latach trzydziestych ХІ w. / Borawska D. – Warszawa, 1964; Strzelczyk J. Bolesław Chrobry / Strzelczyk J. – Poznań, 2003.
- ²³ Zientara B. Bolesław I Chrobry / Zientara B. // Poczet krolów i książąt polskich. – Warszawa, 1980. – S. 33–34.
- ²⁴ Войтович Л. Княжа доба на Русі: портрети еліти / Войтович Л. – Біла Церква, 2006. – С. 27–30.
- ²⁵ Грушевський М. Історія України-Русі / Грушевський М. – Львів, 1905. – Т. 2. – С. 408; Дорошенко Д. І. Нарис історії України / Дорошенко Д. І. – Львів, 1991. – С. 59; Котляр М. Ф. Князі-ізгої та удільна роздробленість на Русі / М. Ф. Котляр // Український історичний журнал. – К., 2011. – № 3. – С. 7.
- ²⁶ Татищев В. Н. История Российская / Татищев В. Н. – Т. 2. – С. 124.
- ²⁷ Chronici Hungarici composition saeculi ХІV (–1334) / Ed. A. Domanovszky // Scriptorum Rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum Т. 1 / Ed. E. Szentpétery. – Budapestini, 1937. – P. 423.
- ²⁸ Sroka S. A. Historia Węgier do 1526 roku / Sroka S. A. – Bydgoszcz, 2000. – S. 68.
- ²⁹ Kristó G. Magyarország története 895–1301 / Kristó G. – Budapest, 2006. – 122–123 old.
- ³⁰ Kosztolnyik Z. J. Five Eleventh Century Hungarian kings: Their Policies and their Relations with Rome. – Boulder, 1981. – P. 81; Manteuffel T. The Formation of the Polish State: The Period of Ducal Rule, 963–1194. – 1982. – P. 92; Kristó G., Makk F. Az Árpád-házi uralkodók. – Budapest, 1988. – 85 old.

- ³¹ Котляр М. Ф. Князі-ізгої та удільна роздробленість на Русі / М. Ф. Котляр // Український історичний журнал. – К., 2011. – № 3. – С. 8.
- ³² Татищев В. Н. История Российская. – Т. 2. – С. 126.
- ³³ Махновець Л. Літопис Руський. – К., 1989. – С. 103.
- ³⁴ Див.: Krčelić B. A. De regnis Dalmatiae, Croatiae et Sclavoriae notitiae praelimiales. – Zagrebiae, 1770. – P. 101–192; Codex Diplomaticus Croatiae, Slavoniae et Dalmatiae / Ed. I. Kukuljević-Saksinski. – Zagreb, 1874. – Vol. 1. – P. 177; Monumenta spectantia Historiam Slavorum Meridionalium. Vol. 7. – Zagrebiae, 1877. P. 146; Babić A. Zgodovina narodov Jugoslavije. – Ljubljana, 1953. – S. 201–202; Šišić F. Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara. – Zagreb, 1980. – S. 527; Goldstein I. Hrvatski rani srednje vijek. – Zagreb, 1995. – S. 401.
- ³⁵ Ипатьевская летопись. – Стб. 155.
- ³⁶ Dimnik M. The Dynasty of Chernigov, 1054–1146 / M. Dimnik // Pontifical Institute of Mediaeval Studies. – 1994. – P. 58–60.
- ³⁷ Klaić N. Povijest Hrvata u srednjem vijeku. – Zagreb, 1990. – S. 116–117.
- ³⁸ Густинская летопись // Полное собрание русских летописей. Т. 40. – СПб., 2003. – С. 68; Щапов Я. Н. История Руси в западноукраинской хронографической компиляции XVI в. / Я. Н. Щапов, Ю. А. Лимонов // Древнейшие государства на территории СССР : Материалы и исследования. 1975 г. – М., 1976. – С. 207; Войтович Л. Битва під Перемишлем у 1099 р. / Л. Войтович // Український альманах. 1999 рік / відп. ред. С. Заброварний. – Варшава, 1999. – С. 105–110.
- ³⁹ Рапов О. М. Документы о взаимоотношениях папской курии с великим князем Изяславом Ярославичем и польским князем Болеславом II Смелым в 1075 г. / О. М. Рапов, Н. Г. Ткаченко // Вестник МГУ. Серия 9. – М., 1975. – С. 84–87.
- ⁴⁰ Jana Długosza kanonika krakowskiego Dziejów polskich ksiąg dwanaście. Т. 1. Ks. 4. – Kraków, 1867. – S. 401.
- ⁴¹ Wertner M. Az Árpádok czaládi története. – Nagybeczkerek, 1892. – 205–210 old.
- ⁴² Deér J. A magyar-horvát államközösség kezdetei / J. Deér // Jancsó Benedek Emlékkönyv. – Budapest, 1931. – 97–107 old. Див. також: Györffy G. Szent László. – Budapest, 1977.
- ⁴³ Bárányi A. The Expansion of the Kingdom of Hungary in the Middle Ages (1000–1490) / A. Bárányi // Berend N. The Expansion of Central Europe in the Middle Age. – Ashgate Variorum, 2012. – P. 339.
- ⁴⁴ Gesta Ladislai regis // Scriptorum Rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum. Vol. 1 / Ed. I. Szentpétery. – Budapest, 1937. – P. 417.
- ⁴⁵ Kristó D., Makk F. Az Árpád-haz uralkodói. – Budapest, 1996. – 120–122 old.
- ⁴⁶ Шушарин В. П. Раннефеодальная монархия (XI – середина XIII в.) / В. П. Шушарин // История Венгрии. Т. 1. – М., 1971. – С. 142; Kosztolnyik Z. J. Five Eleventh Century Hungarian Kings: Their Policies and their Relations with Rome. – Boulder, 1981. – P. 103.
- ⁴⁷ Gesta Ladislai regis. – P. 417–418.
- ⁴⁸ Rocznik dawny // Monumenta Poloniae Historica. Pomniki Dziejowe Polski. Series nova. Т. 5. – Warszawa, 1978. – P. 11; Rocznik kapituly krakowskiej // Ibidem. – P. 53.
- ⁴⁹ Monumenta Poloniae Historica. Т. 1 / Ed. A. Bielowski. – Lwów, 1864. – P. 423; Галл Аноним. Хроника. – М., 1961. – С. 60.
- ⁵⁰ Jana Długosza kanonika krakowskiego Dziejów polskich ksiąg dwanaście. Т. 1. Ks. 4. – S. 401.
- ⁵¹ Wagilewicz J. Genealogia książąt i królów polskich od roku 880–1195. – Lwów, 1866. – S. 44–45.
- ⁵² Jasiński K. Rodowód pierwszych Piastów. – Warszawa ; Wrocław, 1992. – S. 181.
- ⁵³ Tęgowski J. Kontakty rodzinne dynastów polskich i ruskich w średniowieczu / J. Tęgowski // Między sobą. Szkice historyczne polsko-ukraińskie / Pod red. prof. T. Chynczewskiej-Hennel i prof. N. Jakowenko. – Lublin, 2000. – S. 13.
- ⁵⁴ Войтович Л. Княжа доба на Русі: портрети еліти / Войтович Л. – Біла Церква, 2006. – С. 354.
- ⁵⁵ Baumgarten N. de. Genealogies et mariages occidentaux des Rurikides Russes du X au XIII siècle / N. de Baumgarten // Orientalia Christiana. IX. № 35. – Roma, 1927. – P. 11–12.
- ⁵⁶ Wagilewicz J. Genealogia. – S. 45.
- ⁵⁷ Див.: Monumenta Poloniae Historica. Т. 1 / Ed. A. Bielowski. – Lwów, 1864. – P. 424, uw. 2.
- ⁵⁸ Jana Długosza kanonika krakowskiego Dziejów polskich ksiąg dwanaście. Т. 1. Ks. 4. – S. 401.
- ⁵⁹ Ипатьевская летопись. – Стб. 206.
- ⁶⁰ Ипатьевская летопись. – Стб. 206.
- ⁶¹ Manteuffel T. The Formation of the Polish State: The Period of Ducas Rule, 963–1194. – 1982. – P. 101–102.
- ⁶² Войтович Л. Битва під Перемишлем у 1099 р. / Войтович Л. – С. 109.
- ⁶³ Пашуто В. Т. Внешняя политика Древней Руси / Пашуто В. Т. – М., 1968. – С. 53–54.

- ⁶⁴ Густынская летопись. – С. 68–69.
- ⁶⁵ Kristó D., Makk F. Az Árpád-haz uralkodói. – Budapest, 1996. – 137–138 old.; Font M. Koloman the Leamed, King of Hungary. – Pécz, 2001. – P. 22.
- ⁶⁶ Jana Długasza kanonika krakowskiego Dziejów polskich ksiąg dwanaście. Т. 1. Кs. 4. – S. 403; Kronika Polska Marcina Bielskiego. Т. 1. – Warszawa, 1828. – S. 206; Strykowski M. Kronika Polska, Litewska, Żmudska I wszystkiej Rusi etc. Т. 1. – Warszawa, 1846. – S. 178; Щапов Я. Н., Лимонов Ю. А. История Руси в западноукраинской хронографической компиляции XVI в. – С. 207.
- ⁶⁷ Ипатьевская летопись. – Стб. 276.
- ⁶⁸ Войтович Л. Битва під Перемишлем у 1099 р. – С. 110.
- ⁶⁹ Лаврентьевская летопись. – Стб. 280; Ипатьевская летопись. – Стб. 256.
- ⁷⁰ Войтович Л. Княжа доба на Русі. – С. 459.
- ⁷¹ Baumgarten H. A. Первая ветвь князей Галицких: потомство Владимира Ярославича / H. A. Baumgarten // Летопись Историко-родословного общества. – М., 1908. – Вып. 4 (16). – С. 8–9; Baumgarten N. de. Genealogies et mariages occidentaux des Rurikides Russes du X au XIII siècle. – P. 16; Forssman J. Die Beziehungen altrussischer Furstengeschlechter zu Westeuropa. – Bern, 1970. – Tabl. 3.
- ⁷² Татищев В. Н. История Российская. Т. 2. – М., 1963. – С. 232.
- ⁷³ Томенчук Б. Олешківська ротонда. Археологія дерев'яних храмів Галицької землі XII–XIII ст. / Б. Томенчук. – Івано-Франківськ, 2005. – С. 45; Котляр Н. Ф. Княжеский двор Галича в XII веке / Н. Ф. Котляр // Древняя Русь. Вопросы медиевистики. – 2006. – № 4 (26). – С. 56.
- ⁷⁴ Makk F. A Kálmán-ági királyok külpolitikájának néhány kérdése / F. Makk // Makk F. A turul-madár a kettős keresztig. Tanulmányok a magyarság régebbi történelmiről. – Szeged, 1998. – 186 old.
- ⁷⁵ Юрасов М. Была ли жена Владимира Володаревича венгеркой? / М. Юрасов // “Слово о полку Игоревім” та його доба. – Галич, 2007. – С. 136–140.
- ⁷⁶ Юрасов М. К. Мстислав Великий, Иштван II и междоусобица Володаревичей / М. К. Юрасов // Российская история. – 2011. – № 3. – С. 112–120.
- ⁷⁷ Jana Długasza kanonika krakowskiego Dziejów polskich ksiąg dwanaście. Т. 1. Кs. 4. – S. 526.
- ⁷⁸ Лаврентьевская летопись. – Стб. 293; Ипатьевская летопись. – Стб. 288.
- ⁷⁹ Kristó D., Makk F. Az Árpád-haz uralkodói. – Budapest, 1996. – 156 old.; Engel P. The Realm of St. Stephen: A History of Medieval Hungary, 895–1526. – 2001. – P. 49.
- ⁸⁰ Makk F. The Árpáds and the Comneni: Political Relations between Hungary and Byzantium in the 12th century. – Budapest, 1989. – P. 23.
- ⁸¹ Kristó D., Makk F. Az Árpád-haz uralkodói. – 158 old.; Trendgold W. A History of the Byzantine State and Society. – Stanford, 1997. – P. 631; Stephenson P. Byzantium's Balkan Frontier: A Political Study of the Northern Balkans, 900–1204. – Cambridge, 2000. – P. 208.
- ⁸² Успенский Ф. И. История Византийской империи. Т. 4 / Ф. И. Успенский. – М., 2002. – С. 223; Świat Wyzancjum. Т. 2 / Pod red. J.-C. Cheynet. – Kraków, 2011. – S. 512.
- ⁸³ Makk F. The Árpáds and the Comneni. – P. 27.
- ⁸⁴ Лаврентьевская летопись. – Стб. 293; Ипатьевская летопись. – Стб. 288.
- ⁸⁵ Jana Długasza kanonika krakowskiego Dziejów polskich ksiąg dwanaście. Т. 1. Кs. 4. – S. 533; Лаврентьевская летопись. – Стб. 293; Ипатьевская летопись. – Стб. 289.
- ⁸⁶ Грушевський М. Історія України-Русі / Грушевський М. – Львів, 1905. – Т. 2. – С. 415.
- ⁸⁷ Перфецький Е. Перемишльський літописний кодекс першої редакції в складі хронік Яна Длугоша // Записки НТШ. Т. 147. – Львів, 1927. – С. 1–54; Приселков М. Д. История русского летописания. – М., 1940. – С. 42–44.

В статье рассмотрены малоизвестные эпизоды ранней истории Галицкой земли, в частности обстоятельства появления здесь князей Ростиславичей и эпизоды из жизни их матери Илоны (Ленке), ставшей позже хорватской королевой. Основное внимание уделено отношениям Ростиславичей с их родственниками Арпадами и роли этих отношений в становлении и развитии Галицкой земли.

Ключевые слова: Ростиславичи, Арпады, Ленке, Перемишльское княжество, перемишльская ротонда.

The given article considers scanty problems of Halychyna's early history, such as circumstances of appearance the Postislamomyches dynasty in Halychyna and some episodes from Ilona's (Lenke) life, who once became Croatian gween. The main attention in the article is paid to relations between Rostislawowyches dynasty and their relatives from Arpads. The author also meticulously analyzes the influence of these relationships on becoming and development of Halychyna.

Keywords: Rostyslavyczes, Arpads, Lenke, Principality of Peremyshl, rotounda of Peremyshl.